

(Rozpracovaná studie k diskusi)

Varianty názvu:

Společenská a environmentální odpovědnost a soukromé právo

aneb

Od individualismu a antropocentrismu k harmonii universa (k integrální ekologii)

aneb

Odpovědná společnost a soukromé právo

aneb

Společnost odpovědnosti a soukromé právo

JH

Současnost se svými signály už těžko někoho nechává na pochybách, že tento svět (řící „tato civilizace“ nebo dokonce „tato společnost“ by už nevyjadřovaly komplexnost problému) se nachází v proudu probíhající globální krize, pod jejímiž údery prožívá lidstvo těžké zkoušky.

Přesto se naší společnosti nedostává jasně narýsovaného komplexního obrazu doby, požadavků na změny a cest k jejich prosazení. Přitom součástí procesu jeho uskutečnění je normativní podoba, kterou tomuto procesu dá právní řád. To by mělo postavit právníky do čela zájmu o toto dění.

Které součásti právního řádu jsou svou povahou povolány jej prosazovat (aktivní role), nebo alespoň tomuto procesu nebránit (pasivní role)? Patří mezi ně soukromé právo? Většinové odborné mínění ponechává roli případného aktivního regulátora sociálních a ekonomických změn na veřejném právu a odmítá učinit soukromé právo nositelem regulace¹. Tato situace se však mění a stále větší část společnosti spojuje možnost skutečně efektivních změn v chování lidstva vůči vnějšímu světu se změnami ve společnosti samé. Takové změny ovšem nemohou zahrnovat pouze vztah jednotlivce a veřejné moci, nýbrž komplexní uspořádání společnosti a nové nastavení individuální a sociální dimenze naší (ko)existence². Tak se i soukromé právo dostává do role aktivního činitele společenských i environmentálních změn. Tyto změny navíc nutně zasahují jádro právních řádů,

¹ Srov. např. reprezentativní hodnocení prvních pěti let účinnosti rekonfigurovaného českého občanského zákoníku v článku: Kolektiv autorů, Pět let poté: Nové soukromé právo v předškolním věku. Právní rozhledy, č. 1, 2019, s. 1-9

² Srov. Hurdík, J., Jsou či nejsou občanský zákoník a občanské právo nástrojem řízení společnosti?/ Sind das Zivilgesetzbuch und das bürgerliche Recht Mittel der Gesellschaftsteuerung oder nicht? In Jurčová, M., Dobrovodský, R., Nevolná, Z., Štefanko, J.. Liber amicorum Jan Lazar. 1. vyd. Trnava: Typi universitatis Tyrnaviensis, 2014. s. 287-302, 16 s. 151. ISBN 978-80-8082-791-5; srov. též Hurdík, J., Sociální normy soukromého práva a jejich místo ve struktuře soukromého práva. Právní obzor, Bratislava: Veda, 2018, roč. 101, č. 5, s. 431-454. ISSN 0032-6984.

kterým je soukromé právo, utvářející základní východiska a cíle, hodnoty a institucionální nástroje jejich realizace.

Jde svého druhu o nový pohled na starou otázku. Soukromé právo bylo v historii opakovaně a je i v současnosti postaveno před dilema: Má být vektorem vývoje společnosti nebo pouhým skalárem, neurčujícím cestu a neevokujícím pohyb vpřed? V souladu s logikou dilematu jsou reakcí na něj dva možné směry vývoje a dvě „nastavení“ regulatorních funkcí soukromého práva. Jimi jsou:

- a) deklarování inertní role soukromého práva (liberalismus, individualismus: viz důvodová zpráva OZ 2012);
- b) (ba) zkoumání aktivně stimulační sociální, a nově obecně ekologické role soukromého práva (Florentský institut, projekt TU³) a (bb) reálné, byť dílčí kroky k jejímu prosazování (zajímavě zavádějícím způsobem zde funguje v korporátním právu velmi oblíbená mantra „sociální odpovědnosti“ – *social responsibility*, užívaná jako farizejské zaklínadlo ke zkrášlení pohledu na – jinak svou podstatou setrvalé egoistické - chování velkých obchodních korporací⁴).

Je pozoruhodné, jak i v současné, stále více emocionálně podbarvené a vyhocené diskusi o sociálních a ekologických civilizačních hrozbách je *mainstream vědy i praxe* soukromého práva opevněn ve svých liberálních a individualistických přístupech k svému oboru a vyzývá tyto své pozice navzdory zcela odlišným heslům, pod nimiž se formuje společenská diskuse: od sociálně orientované reakce na vyčerpání zdrojů planety hlásající přerozdělení světových zdrojů a majetku, přes ekologickou globální udržitelnost, záchranu ekosystému planety až nejnověji ke komplexním heslům ekologické odpovědnosti..

Hesla jsou vytýčena; samo o sobě však nemají identifikovatelný obsah a rozsah. Aby se stala životaschopnou, reálnou silou, schopnou skutečné akce, je třeba:

- a) vytýčit cíle, kterých chce dosáhnout, a
- b) stanovit postup a prostředky k jejich dosažení.

Přitom je namístě mít stále na zřeteli, že hesla, jimiž se koryfejové současného establishmentu ohánějí, jsou v hlubokém rozporu s podstatou, na níž je současný systém budován.

Jako příklad lze uvést citáty, k nimž se v poslední době hlásí stále méně osobností:

„Pokud by existovalo krédo ekonomů, určitě by muselo obsahovat formulaci: “ Věřím v princip komparativních výhod“ a „Věřím ve volný obchod“.⁵

„Ekonomický růst vytváří podmínky, v nichž bude možno nejlépe zajistit ochranu životního prostředí“⁶.

Z některých míst se však ozývají stále hesla vyzývající volný trh a ekonomický liberalismus, a to i v dobách nejtěžších zkoušek pro společnost, jako U. von Leyenová ve vyjádření ke koronavirové krizi:

³ Srov. výběrově Micklitz, H.-W., *The many concepts of social justice in European private law*. Cheltenham, UK, Northampton, USA: Edward Elgar, 2011, ...s, Lazar, J.- Gajdošová, M. (eds.), *Sociálna funkcia práva a narastajúca majetková nerovnosť/Social Function of Law and Growing Wealth Inequality*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018, s. 263-269; projekt Právnické fakulty TU v Trnave APVV č. APVV-14-0061 „Rozširovanie sociálnej funkcie slovenského súkromného práva pri uplatňovaní zásad európskeho práva“.

⁴ Srov.: https://www.eurocert.cz/certifikace/cz/spolecenska-odpovednost?utm_source=seznam&utm_medium=cpc&utm_campaign=certifikace. Cit. 6. 2. 2020

⁵ Krugmann, P., *Is Free Trade Passe? Economic Perspectives* 1, 1987, No 2, s. 131

⁶ *The Business Charter for Sustainable Development*. Paris: ICC, 1990

„...pouze vnitřní trh unii přinesl takový blahobyt a sílu..“⁷. Chovat se odpovědně znamená tedy udržet chod ekonomiky i za cenu potlačení opatření k ochraně obyvatel „aby tím naše hospodářství zbytečně netrpělo. Důvěřujeme radám lékařů, ale také ekonomickým expertům, kteří se vyznají v dodavatelských řetězcích.“⁸

Podobně je bizarní úvaha, zmiňovaná výše jako krok k záchraně světa, o možnosti obchodních korporací chovat se programově a imanentně odpovědně (*social responsibility*). Tato vlastnost je svou sociálně ekonomickou podstatou i právní povahou u obchodních korporací vyloučena: Nehledě na samotnou ekonomicko-právní konstrukci akciových společností a společností a společností s ručením omezeným, která představuje svou podstatou „organizovanou neodpovědnost“, jde tu o jeden ze základních nástrojů dvěstěletého budování ekonomického systému „který doslova požívá ty, kteří jsou sociálně odpovědní“⁹.

Shrneme-li, pak jestliže se v novodobé společnosti „cíl spojuje se ziskem“¹⁰, představuje podstata uspořádání společnosti pro její budoucnost katastrofický scénář, který za pokračování daného paradigmatického nastavení je neodvratitelný.

Současná společnost byla vržena (lépe: se vrhla) do samého epicentra signálů globálních rizik:

Globálně ovlivňovaná společnost, které je celosvětově či regionálně etablovanými nositeli formální moci a neformálního vlivu (zejm. informačními hegemony) vnucováno sdílení nejen určitého souboru kulturních, ekonomických, ideologických aj. hodnot (je otázkou, který soubor nakonec zvítězí), ale i společné cesty vstříc zřetelně neblahému osudu, prokazuje svou nezpůsobilost spojenou s neochotou globálně se angažovat ve prospěch přežití lidské civilizace v prostoru, v němž je uvězněna a který činí s usilovností sobě vlastní stále méně způsobilým k životu. Výzvy jednotlivců typu „Je třeba jednat!“ jsou buď ignorovány, nebo je jim aplaudováno, avšak bez relevantní reálné reakce. Je to logické: finanční kapitalismus je ochoten vzít výzvy po záchraně civilizace na vědomí pouze v případě, že z toho kouká dobrý byznys¹¹. Hlasy, výzvy a vize, které ignorovat nelze, např. pro mimořádnou autoritu jejich hlasatelů (jako např. papež František s jeho doktrínou, vyjádřenou mj. v encyklice *Laudato si'*) vedou k jejich heretizaci, a co je horšího, nejostřeji zaznívající z vlastních struktur.

Zdá se, že maximum, kterého boj za záchranu Země a lidí na ní mohl dosáhnout, bylo vytýčení hesel, přes svou lapidárnost dávajících přece velkou naději a směr:

Významným krokem, nicméně pouze krokem v kontextu problémů řešení nápravy ve společenském řádu, se stal projekt zaštitěný Evropskou komisí, reprezentovaný heslem sociální odpovědnosti

⁷ Slova U. von Leyenové. Zdroj: <http://www.msn.com/cs-cz/zpravy/koronavirus/leyenov%3%a1-se-ob%3%a1v%3%a1-ztr%3%a1ty-soudr%5%benosti-eu-chce-co-nejrychleji-zru%5%a1it-omezen%3%ad-pohybu/ar-BB11PAvf?ocid=iehp>. Cit. 29. 3. 2020

⁸ Tamtéž

⁹ Korten, D., C., Keď korporácie vládnu svetu (When Corporations Rule the World. Košice: Vydavateľstvo Mikuláš Hučko, 2001, s. 216.

¹⁰ Oxfordský profesor. Přichází smrt člověka ekonomického. Chamtivost je odepsaná. Rozhovor s P. Collierem. denikn, 9. 1. 2020. <https://denikn.cz/263211/oxfordsky-profesor-prichazi-smrt-cloveka-ekonomickeho-chamtivost-je-odepsana/> cit 6. 3. 2020

¹¹ Srov. za všechny příklady rozvoj alternativních zdrojů energie či uprchlický byznys, na kterém se podílejí mafiánské organizace pod ochranou humanitárních neziskovek a ruku v ruce s reprezentanty některých států.

(firem)¹², se pozornost přesunula od požadavku vnitrospolečenských změn k dimenzi, založené na uvědomění si integrity lidstva a „vnějšího světa“ a naší vzájemné závislosti, a vyjádřené přechodem od hesla environmentální udržitelnosti (ještě nevyjadřujícího dostatečně jednotu světa), resp. přesněji environmentální odpovědnosti, zahrnujícího do jednotného funkčního rámce svět lidí i věcí v jeho vzájemných vztazích).

To vedlo k návrhu konceptu Integrální ekologie¹³, zahrnující ekologický i sociální rozměr života na Zemi.

Prosazení přesvědčivých hesel, vizí a konceptů však naráží na další, stále významnější překážku, která vede k nízkému stupni jejich přijetí a aktivního uchopení alespoň částí veřejnosti. John Gray tuto překážku ve faktoru, který dokonce učinil centrální tezí své studie, že „...současné veřejné mínění – v politice, v médiích a v ekonomice – se natolik odtrhlo od reality, že už nedokáže rozlišit utopii od skutečnosti“¹⁴. V případě hledání role soukromého práva v kontextu vyvíjející se společenské reality pak jde o jev, projevující se na více úrovních: Dílčí projevy ekologické krize jsou vnímány pod nejrůznějším zkresením, od prostého podceňování jejich hrozeb přes cílené protiútoky zastánců nejrůznějších ekonomicko-liberálních směrů, přes dominantní údaje o stavu prostředí, zprostředkované prizmatem terminologie bankovního kapitalismu s jeho totální odtržeností od reality a přenesení všeho, co má ve světě význam, do sféry finančních operací a finančních toků, až konečně (a zde vidím asi největší hrozbu) po ztrátu smyslu pro realitu celých generací, zvykajících si stále samozřejměji žít celý svůj život ve světě virtuální reality. To, co bylo dříve souborem obrazů a fabulací mimo realitu našeho světa, tj. virtuální svět, se stává prakticky jediným skutečným světem, kterému generace lidí důvěřují. Zatímco vnější svět si stále více navykají vnímat prizmatem virtuálního světa, reálný obraz hmotného světa se jim stává stále více rozostřený a přestávají věřit „svým vlastním očím“.

Toto vícenásobné zprostředkování vnímání reality je umocněno v okamžiku, kdy zapojíme do tohoto procesu právo, které je samo o sobě abstraktním, navíc ovšem normativním odrazem tohoto světa. Způsob postižení reality tohoto světa pro účely rozvoje práva bude tedy záviset zásadním způsobem na zdrojích, akcentech, zdrojích čerpání aj., využitých pro tvorbu tohoto „právního“ odrazu a ovšem následně i na limitech tvorby věrného odrazu a jeho priorit, významných pro právo a plnění jeho společenské role¹⁵. Vidíme tedy, že falešný pocit bezpečí života v reálném světě je ve světě práva dále posilován a vede k situaci ne nepodobné bezstarostnosti na horních palubách Titaniku.

Právní řády, a zejména soukromé právo a jeho jádro, jsou tradičně vůči výzvám současnosti netečné a tento stav se nijak nemění ani ve stavu nejvyššího ohrožení.

¹² Pojem "společenská odpovědnost organizací" je odvozen z anglického "Corporate Social Responsibility" (odtud používaná zkratka "CSR"), a v současném pojetí představuje vzájemně provázaný soubor činností a postupů v organizaci zahrnující oblast sociální, environmentální a ekonomickou. Evropská komise definuje společenskou odpovědnost organizací jako "odpovědnost podniků za dopady jejich činností na společnost". (Zdroj: https://www.eurocert.cz/certifikace/cz/spolecenska-odpovednost?utm_source=seznam&utm_medium=cpc&utm_campaign=certifikace. Cit. 6. 2. 2020)

¹³ Papež František: Encyklika Laudato sí'..... s. 88n.

¹⁴ Gray, J., Marné iluze. Falešné představy globálního kapitalismu. Vydání první (české). Košice: Vydavatelství PARADIGMA.SK, nevročeno, s. 215

¹⁵ Ovšem ruku na srdce: právo samo o sobě se prodírá labyrintem svých vlastních, dílem ryze prakticistních řešení (ne vždy se smyslem pro systémovou koherenci), dílem teoretických, občas zbytečně spekulativních konstrukcí (ne vždy s praktickými dopady). Tím se aktivně významně podílí na ztrátě svého vlastního smyslu pro realitu.

Soukromé právo je považováno za strážce „trvalých“ hodnot (jak se zdá, trvalost má trvání zpravidla několik století, poslední soubor hodnot byl v evropském prostoru legislativně fixován před dvěma staletími na počátku období modernity.

České soukromé právo si v rámci (české) rekonstrukce dalo na vývěsní štít (paradoxně a vzájemně rozporně):

- a) odmítnutí stát se nástrojem řízení společenských procesů¹⁶ a odmítnutí zakotvení společenské odpovědnosti osob jako součásti soukromého práva¹⁷
- b) a současně si jako své východiska a základ regulace vytýčilo:
 - a. ideologický a ekonomický liberalismus;
 - b. individualismus a
 - c. antropocentrismus.¹⁸

Takto je nastaven systém práva a jeho fungování. Jestliže bychom chtěli zachytit signály či dokonce tendence ke změnám, najdeme je v sociálně orientovaných projektech rozvoje práva¹⁹ a v centrech, která se sociální dimenzí práva, včetně práva soukromého zabývají²⁰. Pohříchu téměř současně se studii a projekty orientovanými na naznačený směr vývoje jdou hodnocení reality práva v evropském prostředí, hlásající spolu se zánikem sociálního státu, který se vyčerpal ze svých možností ekonomických a organizačních a neschopností udržet konkurenceschopný potenciál sociálních států vůči nelimitovanému liberalismu zbytku světa.

Jako spíše žalostný a ojedinělý svědek ochoty soukromého práva angažovat se nám v tomto kontextu musí jevit kampaň, jako jedna z mála živěná mj. z nitra práva, tzv. společenské odpovědnosti²¹, která ovšem ve svém původním štítu nesla pouze zaměření na rozšíření odpovědnosti právnických osob (obchodních korporací), původně charakterizovaných jako „organizovaná neodpovědnost“²², ze své vlastní organizační struktury též na vnější subjekty a vnější prostředí.

Naopak jako – rovněž žalostný – paradox musíme vnímat, že výslovné přihlášení se českého civilního kodexu ústy jeho tvůrců k svému antropologickému základu přišlo prakticky ve stejné době, kdy papež František cíleně brojí a argumentuje proti „despotickému“²³, „zvrácenému“²⁴ antropocentrismu, odůvodňujícímu „chtivost (člověka) po absolutní nadvládě nad zemí“²⁵

Podobně ve stejné době, kdy tvůrci občanského zákoníku hlásají autonomii vůle jako hlavní pilíř soukromého práva, papež František varuje, že „(l)idská svoboda může poskytnout svůj inteligentní přínos k pozitivní evoluci, ale může také přivodit nové škody, nové příčiny utrpení a momenty skutečné regrese“²⁶.

¹⁶ Viz Eliáš, K. a kol., Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Ostrava: Sagit, 2012, s. 41-42, 49

¹⁷ Viz Eliáš, K. a kol., Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Ostrava: Sagit, 2012, s. 49

¹⁸ Viz Eliáš, K. a kol., Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Ostrava: Sagit, 2012, s. 49-51

¹⁹ Srov. Sociální model EU...

²⁰ Florentský Evropský institut - H.-W. Micklitz; projekt APVV, řešený PrF Trnavské univerzity v letech 2017-19, věnovaný sociálnímu rozměru soukromého práva aj.)

²¹ Srov. výše v tomto textu.....

²² citát

²³ S. 45

²⁴ S. 46

²⁵ S. 49

²⁶ S. 51

A na doplnění: ve chvíli, kdy civilní kodex staví na piedestal individualismus, František volá: „Jsme-li schopni překonávat individualismus, můžeme skutečně vytvářet alternativní životní styl a ve společnosti bude možná zásadní změna.“²⁷

- - -

Zdá se tedy, že by bylo nespravedlivé, limitovat současný stav a míru schopnosti sebeobranu společnosti před globálními hrozbami na vytýčená hesla.

Je pravda, že se rozvíjejí koncepty a studie řešení vyvstalých globálních ohrožení. Je však rovněž pravda, že málokterý koncept měl a má šanci na širokou, ne-li obecnou podporu. V tomto spektru vizí a projektů nicméně existuje výjimka: Paralelně s vědecky a politicky založenými pokusy o vytvoření konceptu řešení sociálně ekologické krize se již desítky let utváří pozoruhodně koherentní systém, založený na již desítky let se rozvíjícím **sociálním učení (katolické) církve** (sociální odpovědnost) a navazující konceptem **ekologického učení církve** a zřejmě nejnověji shrnutý v již zmíněné encyklice *Laudato sí*.

Stejně tak jako se o to pokouší občanský zákoník, sociální a ekologické učení církve (silně rozvíjené od pontifikátů Jana XXIII, přes Jana Pavla II, Benedikta VI až po Františka, který je rozpracoval do ucelené podoby a především pozoruhodně aktualizoval je založené na způsobu vnímání světa a místa člověka v něm a promítá je do souboru výchozích hodnot, z nichž vychází a které sleduje jako cíl a smysl lidské existence („*Já jsem alfa i omega..*“). Lidskou existenci však vnímá hluboce integrovanou v řádu světa. V něm má člověk sice své zvláštní postavení, které však není od světa a jeho řádu izolované, nýbrž je jeho integrální součástí. Lidská existence je podřízena vyššímu řádu světa, z něj vychází, v něm existuje a on vytváří smysl lidské existence. („Štěstí“ a právo člověka brát se o něj, jak stanoví modernistický koncept soukromého práva a jak je zakotveno v § 3 odst. 1 OZ 2012, je v tomto smyslu výraz nepochopení logiky světa, výraz redukcionismu a antropocentrismu: Skutečné štěstí není samoúčel, *causa finalis*; člověk je prožívá poté, kdy dokáže být práv řádu světa a naplnit jeho smysl.)

V tomto smyslu sociální a ekologické učení církve považuje antropocentrismus v jeho „zvrácené“, redukcionisticky pojaté podobě za chybný: Neodmítá roli člověka ve světě, ale její absolutizaci, popírající vnější determinanty lidské existence. „Scestný antropocentrismus způsobuje scestný životní styl. V apoštolské exhortaci *Evangelii gaudium* jsem se zmínil o praktickém relativismu, kterým se vyznačuje naše doba a který je „ještě nebezpečnější než ten věroučný“.²⁸ Staví-li člověk do středu sám sebe, dává nakonec absolutní prioritu svým podružným zájmům a všechno ostatní se stává relativním. Neměla by proto překvapovat skutečnost, že spolu s všudypřítomným technokratickým paradigmatem a glorifikací neomezené lidské moci se v subjektech rozvíjí tento relativismus, podle něhož je všechno irelevantní, neslouží-li to vlastním bezprostředním zájmům. Je v tom logika, která nám dovoluje pochopit, jak se navzájem živí různé postoje, jež současně vedou k devastaci životního prostředí i k sociálnímu úpadku.“²⁹

- - -

Jak se mohou promítnout koncepty sociální odpovědnosti a environmentální odpovědnosti v soukromém právu?

²⁷ S. 129

²⁸ Čl., 80. AAS 105 (2013), 1053 [česky Praha, Paulínky 2013].78

²⁹ Encyklika *Laudato sí*, s. 77-78

Především je namístě uvažovat, zda **sociální**, resp. **environmentální cíle**, kterých je způsobilé dosáhnout soukromé právo jako celek za použití svého standardizovaného instrumentária, mohou být nastaveny na realizaci konceptuálních sociálních přeměn. Tomuto tématu se autor věnoval v několika státech, zejména v článku zpracovaném jako součást projektu APVV PrF Trnavské univerzity v Trnavě (SR).³⁰ Bere v úvahu zejména klasické **typy spravedlnosti**, jejich potenciál a využití prostřednictvím soukromého práva a dospívá k závěru: z v úvahu přicházejících typů spravedlnosti je pouze distributivní spravedlnost způsobilá dosáhnout změn v podobě redistribuce dober prostředky. Právě tato spravedlnost však má v aktuálním soukromém právu pouze marginální uplatnění³¹ a navíc redistribuce dober je z pohledu ekonomické vědy stále většinou kategoricky nepřijatelný nástroj reforem³². Zdá se nicméně, že výzva k distributivní spravedlnosti zejména příjmů obyvatelstva začíná nabývat na síle: Objevují se jak komplexněji pojaté výzvy k solidárně odpovědné společnosti³³, tak konkrétně založené projekty, nabývající již v některých státech reálné podoby, jako zavedení základních nepodmíněných příjmů pro všechny lidi.³⁴

X. Poznatky a výzvy sociální odpovědnosti a environmentální odpovědnosti uplatňují zásadní vliv i na zavedená **východiska a paradigmat**a, na nichž je vybudován celý systém soukromého práva:

To se týká především **hodnotového základu soukromého práva**: Zatímco dosavadní hodnotový systém jsme prezentovali v jeho funkcionální podobě jako:

- 1) vycházející z preprávní lidské svobody, která v tomto prvotním pohledu nebyla predeterminována,
- 2) omezující lidskou svobodu po dobu jeho existence minimálně, a pokud ano, pak pouze limity pocházejícími od individuálních zájmů ostatních lidí a
- 3) končící vyváženým postavením člověka v lidské společnosti jako člena společnosti, bez dalších konotací a souvislostí;

sociálně a ekologicky odpovědný systém:

- 1) vychází z řádu světa, jehož je člověk součástí a která podmiňuje primární svobodu člověka, s níž do tohoto světa vstupuje;
- 2) podřizuje roli člověka na tomto světě nejen lidskému, sociálně odpovědnému řádu, nýbrž vyššímu, ekologicky odpovědnému řádu a
- 3) končí splněním integrálně ekologické role člověka v tomto světě „lidí a věcí“.
- 4)

- - -

³⁰ Hurdík, J., Sociální normy soukromého práva a jejich místo ve struktuře soukromého práva. Právní obzor, Bratislava: Veda, 2018, roč. 101, č. 5, s. 431-454. ISSN 0032-6984.

³¹ Tamtéž; dále Hurdík, J., Spravedlnost občanského práva. In Lazar, Ján; Gajdošová, Martina. Sociálna funkcia práva a narastajúca majetková nerovnosť/ Social Function of Law and growing Wealth Inequality. 1. vyd. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018. s. 165-180, 16 s. ISBN 978-80-568-0095-9; srov. též Trendy pojetí spravedlnosti v soukromém právu hmotném a civilním procesu. In Večeřa, M., Hurdík, J., Hapla, M. a kol.. Nové trendy v soudcovské tvorbě práva. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2015. s. 97-120, 24 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, edice Scientia, řada teoretická, svazek č. 541. ISBN 978-80-210-8074-4.

³² Srov. např. Šichtařová, M., Budou se rozdávat peníze. Dostane každý! Blog iDNES.cz. dostupné na: <https://sichtarova.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=746252>. Citováno 30. 3. 2020.

³³ Srov.: <https://www.reflex.cz/clanek/politika/101222/dokument-bez-solidarity-neni-imunity.html>.

³⁴ Srov. zejm. asi nejvýznamnější německý experiment základního nepodmíněného příjmu, dostupný na: <http://pilotprojekt-grundeinkommen.de>

Metody a instrumenty soukromého práva mají zdánlivě neotřesitelné osobnostní i majetkové základy, i ony jsou však cílem změn: Z hlediska normativních dopadů konceptu sociální a ekologické odpovědnosti na soukromoprávní regulaci se ukazují dvě základní oblasti dopadu na soukromé právo: nový koncept **redistribuce dober** a nový koncept **redistribuce rizik**. Jak uvádí Jan Keller³⁵, distribuce rizik do jisté míry kopíruje distribuci dober, což znamená, že ve společnosti se na jedné straně projevuje tendence promítnout distribuci zla do modelu distribuce dober, bohatí však mají možnost se z rizik vykoupit.

To má účinek i v nastavení mechanismů fungování spravedlnosti; uvedená úvaha hledá prostor pro redistribuci dobra i rizik v soukromém právu, v němž stále působí základní smysl jeho regulace: směřovat k rovnováze zájmů. Ukazuje se tak, že výzvy současnosti se promítají do podstaty i jevových stránek soukromého práva, neuvědomovat si tento fakt znamená využívat soukromé právo k zastírání reality a „neomylné“ vedení naší společnosti na útesy, na nichž ji čeká destrukce.

Rozsah a dopad změn na soukromé právo je v základních parametrech komplexní: Na rozdíl od předchozích výzev k vybudování nového soukromého práva, založených na redistribuci majetku³⁶, aktuální situace volá po **změně priorit**: Otázkou je, zda životní prioritou současné společnosti zůstává stále sociální odpovědnost, jejímž východiskem je redistribuce dober, nebo zda se klíčovou existenciální otázkou stala definitivně odpovědnost ekologická. Pokud přijmeme druhou variantu, pak to znamená přijmout jako klíčovou metodu takovou, která bude sledovat primárně redistribuci rizik. Ve struktuře a fungování systému soukromého práva se tak rozhodujícím nástrojem stane definitivně odpovědnost, nikoli (ochrana) vlastnictví jako dosud. Odpovědnost je v tomto smyslu alfou i omegou, dávající skutečný smysl a náplň soukromému právu.³⁷

X. Je základem instrumentária soukromého práva svoboda, subjektivní práva nebo subjektivní povinnost?

Subjektivní právo je nositelem moci, umožňuje svému nositeli jednostranně požadovat po adresátovi odpovídající chování. Svoboda sama o sobě dává prostor pro vlastní chování se subjektem, ale neumožňuje prosazení subjektu proti vůli adresáta.

Ergo: subjektivní právo není systémovým nástrojem svobodného prostředí, je nástrojem mocenské převahy svého nositele nad adresátem.

Subjektivní právo lze (sekundárně) převzít realizací své svobody (zavázat se k povinnosti, z níž druhé straně plyne odpovídající subjektivní právo).

Apriorní subjektivní právo je v soukromém právu spojeno s osobnostním statutem člověka a chrání jeho prostor svobody.

- - -

X. Subjektově-objektově strukturované vnímání světa, na kterém je koncipovaný pohled práva.

Po odtržení přírodních věd od věd společenských, ke kterému došlo v prvních stoletích novověku, se doménou společenských věd stalo vyčlenění člověka jako pozorovatele a současně tvůrce prostředí, v němž se nachází, a vnějšího světa, který se stal pasivním předmětem pozorování a aktivního přetváření člověkem. Ve společenských vědách, ergo i v právu, v němž se tento konstrukt stal dokonce základem, tím nabylo mimořádné pozice subjektově-objektově vnímání světa. V právu šel

³⁵ Keller, J., Riziková společnost. Právo, 4. dubna 2020, s. 6

³⁶ Za všechny Marx, K., Kapitál...

³⁷ Srov. nekončící úvahy a podstatě, pojmu a funkci odpovědnosti v právu.....

tento postoj ještě dále: subjekt byl vytržen z kontextu vazeb na vnější svět (ergo objekt), antropocentrismus zde dosáhl mimořádného úspěchu a subjekt se vyšvihl na piedestal výlučného postavení, v němž přestává být dostatečně vnímáno vnější prostředí člověka a v němž dokonce – jako důsledek individualismu jako cíle právní regulace - přestává být vnímáno nejen „věcné“, ale i sociální prostředí člověka jako zásadní determinanta seberealizace lidského jedince. Osoba a její „štěstí“ se stala jedinečným faktorem a smyslem právní regulace.

Tento koncept ovšem – pod tlakem výzev současnosti – podrobuje celý systémový koncept a jeho jádro – tj. osoby jako subjekty právní regulace - potřebě přezkumu, a to jak z pohledu otázek dlouhodobě trvajících, tak nově vyvstalých.

Otázka po smyslu podobných úvah je nepochybně relevantní: dvoustleté teoretické koncepty založené na západních ekonomických koncepcích³⁸ se přežily, bádání po smyslu, podstatě a skutečných cílech práva se setkává s neadekvátními reakcemi³⁹, styl práce tvůrců evropského soukromého práva je ovládnut pragmatismem, praktickou, zejm. institucionální komparatistikou, sledují bezprostředními cíle ekonomicko-politického globálního zápasu.

Politické orgány nastolují otázky k řešení, které jsou vytrhávány z kontextu systému práva, z logiky jeho společenské determinovanosti, z logiky jeho vývoje. Vrháme se do řešení právní subjektivity zvířat, strojů, nejrůznějších organizačních útvarů, vše bez pevného základu v poznání pojmu osoba, subjekt práva v jádru jejich existence a v jádru jejich integrace ve vnějším prostředí.

Co však stojí více v právu za pozornost než osoba jako (a) dosud trvajícím základem všech právních konstrukcí, (b) avšak přitom na jedné straně reprezentující člověka jako vládce všehomíra a na druhé straně konfrontovaná se signály, že jde možná o náš vlastní největší historický sebeklam. Je to příliš dávno, kdy jsme přestali hovořit se stromy, hvězdami, s přírodou a řídit se jejich radami. Vrcholem pýchy a sebestřednosti každého z nás se stalo právo na své vlastní (individuální) štěstí, které si lidská individua vynucují proti celému živému i neživému světu, spojené s odsouzením celého vnějšího světa do pozice „věcí“⁴⁰.

Zkusme vnímat tradiční pojetí člověka, schematizovaného v právu v pojmu osoba, pod zorným úhlem signálů, že věci se mají jinak, a z tohoto pohledu je rekapitulovat.

Prvotní pozornost si vyžaduje již **pojem osoba**. Původně se pojem osoba v právu oddělil od pojmu osoba, jak jej užívala obecná mluva či od kategorie filosofické, náboženské aj.⁴¹ V kontextu pochyb o všem, které přináší současnost, vyvstává otázka: Je to dobře, nebo chybné? Měli bychom respektovat vývoj v jiných vědách, zabývajících se osobou jako nosnou kategorií? Pokud je právo odrazem společenské reality, pak zásadně ano. Pokud dodáme, že právo by mělo být odrazem abstraktním/schématickým, modelovým, normativním, pak se odpověď modifikuje a osoba nemusí či nemůže být odrazem věrným. Pokud si navíc položíme otázku geneticky orientovanou, kterou si kladl a odpověděl např. tvůrce současného občanského kodexu, zda právo má být výrazem neměnnosti, stability společenského řádu, či naopak faktorem dynamiky společenských změn⁴², pak výsledek bude

³⁸ ...

³⁹ Části reformně orientovaných projektů, směřujících k podstatě právní regulace, jako projekt Common Core, nedokázala získat dostatečnou pozornost právnícké veřejnosti, jiné se setkaly již při svém vzniku s nezdarem plynoucím zejména z nezájmu významných osobností práva o angažmá v tomto směru (srov. osud SIG General civil law v rámci struktury výzkumu ELI v letech 2016-2019).

⁴⁰ Srov. § 489 OZ.

⁴¹ Kurki s. 10n.

⁴² Eliáš a kol., Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem, Ostrava: Sagit, 2012, s. 49

modifikován podle odpovědi na tuto otázku. A to jsme ještě neotevřeli dokořán stránku axiologie (soukromého) práva.

Osoba je vnímána jako *terminus technicus*⁴³: Právnícká osoba jako abstrakce⁴⁴ se přenesla i na fyzickou osobu jako abstrakci – jedna lidská bytost může být nositelem/zdrojem/tvůrcem více osob.⁴⁵

Pokud připojíme úvahu o platnosti **východisek a konceptů osob v právu**, zjistíme, že současnosti dominují pojetí osob, jejichž základ je spojen s modernitou, ovládající západoevropskou společnost od počátku 19. století. V pojetí osob panuje jako východisko západního myšlení antropocentrismus. Ten má svůj přímý odraz v českém právu, kde jej koncepčně prosazuje občanský zákoník.⁴⁶ Další dominantní koncept období modernity – individualismus⁴⁷ nachází výslovnou oporu rovněž v základu českého občanského kodexu.⁴⁸

Co je dosud společné podstatné části oblastí užití pojmu osoba jak ve společenských vědách, tak v samotném právu, je založení myšlení i vzájemné komunikace na fundamentálním odlišení osoby a věcí⁴⁹. V právu zvláště výrazně dominuje subjektivě-objektivě pojetí, založené na vytvoření ostrých hranic mezi člověkem, resp. jeho schématickým odrazem v podobě osoby/subjektu jako aktivního nositele vývoje a vnějším světem věcí jako jeho objektem.

Třetí tisíciletí se svými koncepty změn, ať jsou nazvány postmodernismus či jinak, vnáší do pojetí osoby odlišné (otázka, zda zcela nové) pohledy.

S tím se pojí otázka: máme se vracet ke kořenům nebo hledat nová řešení? Odpověď bude asi založena na syntéze obou přístupů:

Antropocentrismus a individualismus ve společenských vědách včetně práva 19. a 20. století představují dosavadní vrchol budování exkluzivní pozice člověka vůči společnosti a „hmotnému“ světu: jít dále je cesta sebedestrukce i globální destrukce. (Jak je tato otázka naléhavá: I papež jako představitel křesťanského učení založeného na principu předurčenosti, volá po aktivních změnách ve vztahu člověka a světa.)

Takto determinovaný současný stav vnímání člověka má své historické zdroje:

Jeden z chybných kroků metodologie věd z počátku novověku byla téze o inkompatibilitě přírodních a společenských věd. Ačkoli v současnosti se ukazuje snaha vrátit se k jednotné vědě a jednotné metodologii vědy, dopady této separace přetrvávají a brání cestě k nalezení odpovědi na řadu elementárních otázek, v jejich zodpovězení jsou přírodní vědy dále.

Příkladem může být dosažený stav vnímání objektivní reality: Ta v recentní vědě dosáhla prakticky absolutního stupně integrity a je popisována jako energetické kontinuum: vše, co na zemi existuje, je jeho projevem. Ergo všechna *species* tohoto systému nejsou nic jiného než dílčími projevy energetického kontinua. Prvotní energetická struktura je zdrojem všech ostatních projevů energie a nositelem veškeré informace nezbytné k tvorbě energetického kontinua v každé individualizované podobě, tedy věcí i člověka, ale i vzájemných (energetických) vazeb mezi nimi. Člověk existuje v několika energetických úrovních; svými smysly vnímá pouze hmotné, fyzické tělo a část vnějšího

⁴³ Kurki s. 8

⁴⁴ Kurki s. 15

⁴⁵ Kurki, s. 49

⁴⁶ Eliáš a kol., Nový OZ s akt. důvodovou zprávou a rejstříkem, Ostrava: Sagit, 2012, s. 51.

⁴⁷ Kurki, s. 29

⁴⁸ Eliáš a kol., Nový OZ s akt. důvodovou zprávou a rejstříkem, Ostrava: Sagit, 2012, s. 49

⁴⁹ Kurki, s. 10

světa, jehož je současně funkčně propojenou integrální součástí. Tento svět a člověka lze tedy chápat jako součást jednotícího kontinua, které sjednocuje svět jako celek (subjekty i objekty), tj. i subjekty navzájem. Celý svět je koncipován jako vztah mezi částmi kontinua. Tím se relativizuje subjektivě-objektivě vnímání nás samotných a vnějšího světa.

Znamená to tedy, že musíme subjektivě-objektivě vnímání člověka a světa odvrhnout?

Zřejmě ne zcela: Člověk je vybaven relativně samostatným vlastním energetickým kódem. To vysvětluje jeho relativně/zdánlivě autonomní pozici vůči vnějšímu světu. Ovšem pozici pouze relativní, neboť ani on, ani jiná *species* tohoto světa nejsou nositeli vlastní energie: jediným zdrojem energie je (v terminologii moderní fyziky různě nazývaný) výchozí energetický bod.

Pozice člověka jako vysoce organizovaného relativního celku je určena vyšší mírou autonomie na výchozím bodu než „věc“ jako vnitřně méně organizovaná entita. Děje v člověku jsou zakódovány v relativně dokonalé formě. Avšak: děje v „přírodě“ jsou rovněž zakódovány a ve srovnání s člověkem je toto zakódování mnohem dokonalejší: neživá příroda, rostliny a zvířata existují v mnohem přirozenější harmonii („zdravěji“) než člověk sám. Člověk se svou činností vzdálil přirozenosti, začal se do jisté míry chovat „nepřirozeně“, autonomně na přirozeném kódu, na němž je založena jeho (ko)existence v rámci univerza.

Z předchozího dílčího závěru lze vyvodit i obecný závěr: Člověk je součástí vysoce organizovaného kontinua a v tomto rámci relativně samostatně vnitřně organizován. Jeho vazby na vnější svět, ergo i na ostatní lidi jsou existenční předurčenosti.

V tomto smyslu je základem existence člověka nejen v lidském společenství, ale ve vesmíru **vztah**. I k němu se vyjadřuje papež František: „Božské osoby jsou subsistující vztahy a **svět**, stvořený podle božského vzoru, je **pletivem vztahů**. Stvoření směřují k Bohu a zároveň je každé živé bytosti vlastní tíhnout k jiné věci, takže v lůně vesmíru můžeme nalézat nespočetné neustálé vztahy, které se tajemně proplétají.⁵⁰ To nás vybízí nejen k tomu, abychom obdivovali nejrůznější vazby, které mezi tvory existují, ale vede nás také k tomu, abychom objevovali klíč k naší vlastní realizaci. Lidská osoba totiž roste, dozrává a posvěcuje se tím víc, čím víc vstupuje do vztahu, když vychází ze sebe samé, aby žila ve společenství s Bohem, s druhými a se všemi tvory. Tak ve své vlastní existenci uskutečňuje ten trojiční dynamismus, který jí už od jejího stvoření vtiskl Bůh. Všechno je propojené a to nás zve k tomu, abychom rozvíjeli spiritualitu globální solidarity..⁵¹ Tyto pohledy na svět a člověka v něm založené na „subsistentním, resp. subsistujícím vztahu jsou v křesťanské věrouce po staletí hluboce zakořeněny⁵² a poskytují komplexní obraz světa a jeho jednotlivých součástí, integrovaným vnímání všech jeho součástí včetně Boha jako jednoty subjektu a objektu. Výraz tohoto konceptu je vysoce propracován v učení o Boží trojici, v němž Bůh otec je vnímán jako zdroj boží mysli, Syn boží jako výraz sebepoznání Boha otce a Duch svatý jako výraz boží lásky. Všechny součásti boží struktury v sobě integrují subjekt i objekt (sv. Augustin). Po vzoru božím je i člověk vnímán jako subjekt i objekt současně: ve své integritě vůči sobě samému i vůči vnějšímu světu.

Do značné míry k vlastní škodě je řada konceptů vytvořených nebo spojených s katolickou doktrínou vnímána odtrženě od současného myšlení a je marginalizována jak v obecné vědě, tak ve vědách společenských i právu. To má své zřetelné historické konotace: S postupem odhalování slabín konceptu práva období modernity se ukazují problémové stránky spojené s vývojem a osudem středověkého „obojího práva“. Po staletí probíhající a střídající se procesy konfrontace a sblížení

⁵⁰ Srov. Tomáš Akvinský: Summa Theologiae, I, q. 11, art. 3; q. 21, art. 1, ad 3; q. 47, art. 3.148

⁵¹ Encyklika Laudato sí, s. 147-148

⁵² Srov. blíže Hurdík, J., Pojem osoba... (Boetius, Tomáš Akvinský..)...

církevní a světské moci, označované lapidárně a zjednodušeně jako „boj o investituru“, současně směřovaly k uskutečnění myšlenky „*ius unum*“, které by spojilo světské (římské) právo jako nositele světské moci s právem církevním jako reprezentantem nejen duchovní hegemonie, avšak současně nositelem mravních hodnot evropské civilizace. Počátkem modernity tato cesta byla přetržena sekularizací práva, shodou okolností v době hlubokých mocenských a hodnotových zvrátů spojených s Napoleonovou érou. Výsledek se nakonec – v evropských podmínkách – ukázal jako nevratný: moderní sekularizovaný svět nastoupil svou vlastní cestu, na níž postrádal a postrádá přínos evropského křesťanství – mravní učení církve...⁵³

Zatím ovšem právo stále vychází z extrémního antropocentrismu a staví do protikladu člověka a jej obklopující „vnější“ svět, vychází z dominance člověka vůči vnějšímu světu a považuje pouze člověka za aktivního tvůrce a současně adresáta „právních“ pravidel (srov. naproti tomu představu o prvotním zdroji pravidel lidského chování ve Starém zákoně).

Tato úvaha má dopady do komplexního myšlenkového základu práva, má však i možné dopady bezprostředně praktické povahy: V právu (soukromém) to znamená, že bude namísto vrátit se k otázce **vícevýznamových entit** a postupovat při řešení k důslednějším a sofistikovanějším propojení entit, které mohou být právně definovány více různými způsoby:

Příklad: FO a jí založená PO

Nadace a její významy: (a) právní jednání (b) majetek (věc) (c) osoba (právnícká)

X. Vedle výše popsaných výzev ke změnám se rovněž mění vzájemné **postavení subjektu a objektu**: na rozdíl od hodnot lidské osobnosti jsou v ekologicky integrovaném systému **věci hodnotou**: nikoli ovšem jako samoúčel, jako *causa finalis*, nýbrž svou funkcionální integritou, tím, jak přispívají k fungování světa jako celku, potažmo svou samotnou existencí.

Příkladem tohoto pohybu ve vymezení předmětu soukromoprávní regulace je odpad jako věc v právním smyslu. Věcí může být tehdy, jestliže je odlišný od osoby a slouží lidské potřebě (§ 489 OZ). „Nepotřebný“ odpad by tedy nesplňoval kritérium věci, neboť neslouží potřebě. Problémem je tradiční vymezení užitečnosti předmětů vnějšího světa:

Její užitečnost je spojena s hodnotou, ta je rozlišována na

- faktickou užitečnost (užitná hodnota – ta může být spíše rovněž ocenitelná), pro ekonomickou determinovanost pojetí soukromého práva má však význam především

- směnná hodnota, která je vyjádřena oceněním v penězích (cena - § 492).

Odpad ovšem může mít hodnotu, ta je však vyjádřitelná v nákladech na jeho neutralizaci aj..., které budou mít záporné znaménko.

Integrální ekologický přístup je zcela odlišný: Vychází z komplexního pojetí celého světa a zahrnuje do jeho rámce i ty součásti, které – ekonomicky vzato jsou neutrální – neocenitelné nebo ekonomickou přítěží – nezpracovatelný odpad. To pak vede k eliminaci kritéria lidské potřeby z definice věci.

X. Změna subjektivě – objektového paradigmatu by mohla vést k závěru, že je tím dotčen základní stavební prvek soukromého práva, kterým je **(soukromoprávní) vztah**. Ve skutečnosti tomu tak není: naopak vztahový základ fungování tohoto světa v jeho intersubjektové podobě je zachován: ve vztazích je však posilována vyváženost všech jeho prvků. Výlučná dominance subjektu vůči objektu,

⁵³ Blíže srov. např. Kropaj, M., Právnofilozofické východiská práva duševního vlastnictva. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2013, s. 137 - 143

její rigidita a ostrost vymezení se mění ve prospěch vyváženosti pozic lidských subjektů a vnějšího světa, na něž lidé dosud působili při uspokojování svých potřeb a zájmů. Slovy Jiřího Wolkra: věci se stávají „mlčenlivými soudruhy“ a sluší se je „milovat“ (minimálně k nim mít úctu).

X. V rámci **vyhraněného protikladu osoby a věci se zřetelným problémem posledních desetiletí staly entity, které mají tendenci překročit tento předěl:**

Příkladem je pojetí **živého zvířete**, jehož problematické vyloučení z kategorie věci signalizuje snahu po respektu bytostí mimo kategorie osob a vyjít vstříc ekologizujícímu pohledu na soukromoprávní úpravu, současně však systémově a paradigmaticky dokazuje tápání v této oblasti a tendenci k polovičatým řešením

Výhled: Interakce mezi subjekty a ne-subjekty a požadavek jejich právní regulace.

Při zachování zásadních subjektivě-objektových východisek se ukazují tendence k určité míře propustnosti jejich dosud nepřekročitelné hranice.

I k této otázce se vyjadřuje církev ústy papeže Františka: „Bylo by však také chybou myslet si, že jiné živé bytosti musejí být považovány za pouhé objekty podrobené svévolné nadvládě člověka. Je-li příroda chápána jako pouhý předmět zisku a zájmu, má to závažné následky také pro společnost. Takové pojetí, které posiluje svévoli silnějšího, vedlo k nesmírným nerovnostem, nespravedlnostem a násilnostem vůči většině lidstva, protože zdroje se stávají vlastnictvím toho, kdo přijde první, nebo toho, kdo je mocnější, a vítěz bere všechno. Opakem takového modelu je ideál harmonie, spravedlnosti, bratrství a pokoje,..“⁵⁴

X. Na předchozí úvahy o postavení subjektu a objektu v soustavě soukromoprávní regulace a o pojetí osoby se přímo váže i způsob uchopení **osobnosti a její ochrany** v soukromém právu.

X. Změna paradigmatu a odpovídající parametrické změny soukromoprávní regulace si žádají odpovědět na **otázku hmotného a nehmotného světa**.

Odlišit virtuální konstrukce samotného soukromého práva a „vnějšího“ světa. Nepochybně všechny jsou součástí univerza. U právnických konstrukcí jako pomocných nástrojů se nicméně ukazuje potřeba důsledněji je podřídit požadavkům společenské a environmentální odpovědnosti. To se týká cílů, za kterými jsou konstruovány (obchodní společnosti, různá jiná zájmová seskupení, zejména nadace, svěřenské fondy..) a které jsou často převážně či výlučně zaměřeny na cíle typu společnosti založené na maximalizaci zisku.⁵⁵

Duchovní bohatství společnosti – *res communis omnium*?

X. Vlastnictví –

Koncept vlastnictví období modernity:

.....(Plzeň?)

Vlastnictví se dostalo v procesu budování kapitalistického systému (tedy historicky v mezích ojedinelé a krátké etapy, bráno z pohledu dějin lidstva, neboť co je 200 let „*sub specie aeternitatis*“?) specifického pojetí, založeného na extrémním individualismu a liberalismu. Pohříchu tento koncept

⁵⁴ Encyklika *Laudato sí*, s. 53

⁵⁵ Korten.....

pojetí vlastnictví jako exkluzivního a neomezeného práva soustředit hodnoty tohoto světa ve svých rukou a vyloučit z podílu na něm kohokoli jiného se hluboce zakořenil a je vydáván za jediný možný model vztahu vůči majetkovým hodnotám, věčný a nedotknutelný.

Proti němu však stojí křesťanský koncept, jehož základ vznikl před dvěma tisíci lety, avšak zároveň jej lze vnímat mimořádně aktuálně: „Princip podřízenosti **soukromého vlastnictví** všeobecnému určení dober, a tedy všeobecné právo na jejich užívání je „zlatým pravidlem“ sociálního jednání a „první zásadou celého společensko-mravního řádu“.⁵⁶ Křesťanská tradice nikdy neuznávala právo na soukromé vlastnictví za absolutní či nedotknutelné a zdůrazňovala sociální funkci jakékoli formy soukromého vlastnictví. Svátý Jan Pavel II. toto učení připomínal velmi důrazně, když řekl, že „Bůh daroval zemi celému lidskému pokolení, aby dávala obživu všem jeho členům, aniž by někoho vylučoval nebo zvýhodňoval“.⁵⁷ Jsou to pregnantní a silná slova. Poznamenal, že „model rozvoje, který by nerespektoval a nepodporoval lidská práva, osobní a společenská, hospodářská a politická, včetně práv národů, by nebyl důstojný člověka“.⁵⁸ Velice jasně vysvětlil, že „církve sice hájí legitimní právo na soukromé vlastnictví, ale s nemenší jasností také učí, že každé soukromé vlastnictví je vždy zatíženo sociální hypotékou, protože dobra mají všeobecné určení, které jim dal Bůh“.⁵⁹ Proto tvrdí, že „neodpovídá Božímu plánu spravovat tento dar takovým způsobem, že z něho mají užitek jenom málokteří“.⁶⁰ To vážně zpochybňuje nespravedlivé návyky části lidstva.^{61“62}

Sociální učení katolické církve vnímá jako standardní předpoklad vlastnictví v podobě „dobra či souhrn hospodářských, materiálních a duchovních dober“.⁶³ Jeho společenskou roli má hrát v sociální katolické nauce společenské a státní vlastnictví, které je „požadavkem vyplývajícím z přirozeného zákona a zvláště z principu společného dobra“⁶⁴.

Ve vazbě na konstrukce vlastnictví, přijímané „moderním“ soukromým právem, křesťanský koncept vlastnictví upozorňuje na jejich: (a) časovou (historickou) omezenost; (b) vazbu na existující konstrukt kapitalistického systému; (c) nepřijatelnost „moderní“ koncepce vlastnictví z pohledu evropských hodnot; (d) nepřijatelnou míru asociálnosti.

Jednou z největších výzev pro soukromé právo však je komplexní rámec vnímání základních pojmů soukromého práva, zejména **vlastnictví a odpovědnosti**: „Životní prostředí je kolektivní dobro, jmění celého lidstva a odpovědnost všech. Kdo vlastní nějakou jeho část, je tomu tak pouze proto, aby ji spravoval ku prospěchu všech.“⁶⁵

⁵⁶ Jan Pavel II.: encyklika Laborem exercens (14. září 1981), 19: AAS 73 (1981), 626 [česky: Sociální encykliky 1891–1991. Praha, Zvon 1996].61

⁵⁷ Encyklika Centesimus annus (1. května 1991), 31: AAS 83 (1991), 831 [česky: Sociální encykliky 1891–1991. Praha, Zvon 1996].

⁵⁸ Encyklika Sollicitudo rei socialis (30. prosince 1987), 33: AAS 80 (1988), 557. [česky: Sociální encykliky 1891–1991. Praha, Zvon 1996].

⁵⁹ Promluva k domorodým a vesnickým obyvatelům Mexika, Cuilapán (29. ledna 1979), 6: AAS 71 (1979), 209.

⁶⁰ Homilie při mši svaté slavené pro zemědělce v Recife, Brazílie (7. července 1980), 4: AAS 72 (1980), 926.

⁶¹ Srov. Poselství ke Světovému dni míru 1990, 8: AAS 82 (1990), 152.

⁶² Encyklika Laudato sí, s. 61

⁶³ Blíže Kropaj, M., Právnofilozofické východiská práva duševného vlastnictva. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2013, s. 124-125

⁶⁴ Piwowarski, W. a kol., Slovník katolíckej sociálnej náuky. Trnava: Dobrá kniha, 1997, s. 214. Citováno dle Kropaj, M. (2013), s. 125, pozn. č. 701

⁶⁵ Encyklika Laudato sí, s. 62 (kontrola)

X. Věcná práva k věci cizí jsou způsobilá sehrát v rámci reformy soukromého práva silnou a do jisté míry přirozenou roli, zejména svou silnou vztahovou vazbou, jejímž „aktivním“ činitelem jsou předměty „vnějšího světa“.

X. Sukcese hodnot -

V této oblasti se projevila aplikovatelnost distributivní spravedlnosti pro účely účelnějšího rozdělování dober za stanovenými cíli (reforma dědického práva v porevoluční Francii na počátku 19. století zaměřením na rozdělení pozůstalosti mezi především potomky zůstavitele vytvořila ještě ve 21. století přetrvávající majetkovou nivelizaci, zrodilví silnou a sebevědomou střední třídu.⁶⁶

X. Relativní práva hrají svou významnou roli z pohledu výzev soukromému právu jako tradičně uznávaný zdroj oprávněnosti vztahového paradigmatu soukromého práva. **Závazky z právních jednání** jsou však ve svém fungování zásadně podřízeny komutativní metodě a z pohledu sociálního slouží především zachování sociálního *statu quo*, nikoli redistribuci dober.⁶⁷

Z příspěvku smluvní asymetrie:

V oblasti smluvních závazků se však projevují se značnou intenzitou regulatorní aktivity práva Evropské unie. Smluvní právo je uvedenými aktivitami dotčeno spíše zprostředkovaně, prostřednictvím spotřebitelského práva. Myšlenka slabší strany, původně připisovaná a řešená v oblasti ochrany spotřebitele, jsouc propojena s tendencí směřující k tvorbě evropského občanského zákoníku, využila k odůvodnění a přenesení na vyšší systémovou úroveň právě princip ochrany slabší strany, který se stal základem obsahového propojení existujícího práva ochrany spotřebitele⁶⁸ s právem smluvních závazků jako celkem⁶⁹. Tato tendence se uskutečňuje od devadesátých let 20. století a má setrvale silnou politickou podporu zejména Evropského parlamentu, ačkoli není bez kritické opozice.⁷⁰

Tento aktivismus se stal jedním z východisek obecněji koncipovaných projektů v rámci smluvního práva, směřujících k systémovým změnám v celém právu smluvních závazků, které z práva výjimek učiní systémový základ celého smluvního práva. Jednou z cest dosažení uvedeného cíle se stal projekt **smluvní asymetrie**⁷¹ jako pokus systémové modifikace komutativní spravedlnosti systémovou změnou, vedoucí podle některých autorů až k „novému smluvnímu právu“⁷². Celý projekt je zaštiťován principem ochrany slabší smluvní strany; zdrojem tvrzené nerovnováhy je **institucionalizovaná slabší strana** a jsou sem řazeny vedle spotřebitele rovněž slabší podnikatel, tzv.

⁶⁶

⁶⁷ Hurdík, J.,PO

⁶⁸ Vyjádřeného v podobě Acquis Principles.

⁶⁹ Vyjádřeného v obsahově velmi blízké podobě jako Draft Common Frame of Reference.

⁷⁰ Srov. vystoupení autora těchto řádek na konferenci, konané při příležitosti zasedání Acquis Group: Perspectives for European Consumer Law – Towards a Directive on Consumer Rights and Betone. Praha, Právnická fakulta UK, 18. – 19. února 2009

⁷¹ Viz zejm. BENEDETTI, A. M., Contrato asimmetrico. In: Enciclopedia del diritto. Annali, vol. 5, eds.: Falzea, A., Grossi, P., Cheli, E., Breccia, U., Milano 2012, s. 371; KACZOROWSKA, B., Wykładnia umów obligacyjnych w świetle współczesnych tendencji rozwoju prawa prywatnego. Wrocław: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, 2018, s. 112.

⁷² Tj. právo formující se pod vlivem práva EU na přelomu 20. a 21. století. Viz KACZOROWSKA, B. (2018), s. 112; ZIMMERMANN, R., Consumer Contract Law and General Contract Law. The German Experience. In: Current Legal Problems, roč. 2005, No 1, s. 415 n.

kyberspotřebitele a někdy i slabší strana jako receptor (spotřebitel) služeb, klientsky vázaný na poskytovatele (schématicky: *supplier to consumer - S2C*).

Tato cesta směřuje k systemizaci a institucionalizaci slabší strany jako nikoli práva výjimek, nýbrž jako pilíře smluvních závazků. Dlužno konstatovat, že občanský zákoník tím, že legislativně institucionalizoval ochranu spotřebitele⁷³, současně ideově otevřel cestu k dalším systémovým úrovním ochrany slabší strany; avšak zároveň pro ni položil legislativně technické překážky: za podmínky, kdy pro smluvní právo jako celek a ostatní možné nositele statusu slabší strany tento status nemají institucionalizován, je tím současně cesta k smluvní asymetrii jako systémové změně metodologicky komplikována⁷⁴.

X. Zřejmě jednu z klíčových funkcí nutně bude hrát – samozřejmě v kontextu s deliktními závazky **odpovědnost**. Je potěšitelné, že v rámci diskuse posledních desetiletí byl pojem odpovědnosti výrazně posílen: Přestala být paušálně odmítána koncepce aktivní odpovědnosti; odpovědnost má tendenci být vnímána jako *serialita* – vědomí normativně chápané příčinné souvislosti, prolínající soukromé právo jako celek. Takto pojatá odpovědnost absorbuje i prevenční povinnosti, které jsou součástí primárních normativních vzorců chování subjektu, působících ještě předtím, než lze konstatovat porušení normy. Odpovědnost tím překračuje rámec jí určený legislativní úpravou deliktních závazků a stává se (spolu s prevencí) hodnotovým a normativním východiskem celého soukromého práva. Tím přestává být odpovědnost několika typovými závazky z deliktů a stává se dominantou soukromého práva.

X. Prevence jako součást široce koncipované odpovědnosti má v kontextu nových výzev soukromému právu před sebou nová zadání:

Stávající nastavení limitů generální prevence vzniku újem v § 2900 OZ (nezahrnující signifikantně ekologické újmy a se svým omezeným rozsahem uplatnění – viz hypotéza zde citované normy) znovu a naléhavě klade otázku, jaké stanovisko zaujmout k zásadě *neminem laedere*. Pominutí ekologických újem ve výčtu oblastí působení obecné prevenční povinnosti signalizuje – možná - zařazení tohoto druhu újem do oblasti, v níž nelze dohledat konkrétní osobu, jíž by bylo možno uložit prevenční povinnost a z jejího porušení vyvodit právní následky, nebo možná paušální rezignaci na relevanci ekologických témat v prostoru soukromoprávní regulace? V každém případě jde o závažný signál, vyžadující koncepční reakci, která by odpověděla na otázky: (a) Jak (či jak vážně) se staví soukromé právo k ekologické odpovědnosti? (b) Jak nastavit funkční koncept soukromoprávní ekologické prevence a ekologické odpovědnosti v užším smyslu? (c) Jak provázat cíl, právní povahu a funkci konceptu ekologické prevence a ekologické odpovědnosti (v užším smyslu) se změněným konceptem ekologické odpovědnosti v širším smyslu jako nosným pilířem soukromého práva jako celku? Na tyto změny současné soukromé právo není ani vybaveno, ale do značné míry k nim není ani připraveno. Není divu: jeho cílem dosud bylo a je individuum, jeho krví jsou peníze a hnací silou ekonomický růst a zákon zisku. Smyslem soukromého práva je rovnováha zájmů: východisko řešení spočívá v identifikaci, jaké dvě skupiny zájmů, jaké základní protiklady jsou ve hře a odkud vyjít při novém nastavení systému? Co je přitom zřejmé a co je třeba opustit, je hledání tohoto východiska v pozici dvou či několika individuí v pozici osob v právním smyslu, izolovaných a očištěných od vlivů

⁷³ Srov. § 419 obč. zák. a na jeho základě vybudovaný celý systém soukromoprávní ochrany spotřebitele.

⁷⁴ Uplatnění nabízející se analogie slabší strany pro ostatní potenciální nositele tohoto statusu je za daných, zejména legislativních, východisek problematické.

„externího“ prostředí. Právě tato externalita se stává dominantním faktorem života, včetně těch jeho stránek, které má ambice regulovat soukromé právo.

V kontextu změn v pojetí odpovědnosti je namísto přezkoumání **role závazků z deliktů**. Jak bylo uvedeno výše, jejich působení se vlivem konceptu sociální a environmentální odpovědnosti mění z pasivní na aktivní pojetí odpovědnosti, prolínající soukromým právem jako celkem. Tím závazky z deliktů překračují prostor vymezený jim občanským kodexem v rámci části čtvrté... a mění se jejich funkce (daná jejich umístěním v rámci systematiky kodexu: odpovědnost včetně prevence se stává obecnou zásadou, eliminující strukturální princip specifikace; tím, že přijímá funkci klíčové zásady soukromého práva, uplatňují se obecně v celém prostoru soukromoprávní regulace.

Rovněž **vlastní funkce „závazků k náhradě újmy“ se dynamicky mění** již v současnosti: hledají se legislativní a judikatorní cesty posilování odškodnění a sankcí za sociálně neodpovědné chování a za chování působící ekologické újmy. Od principu odškodňování pouze materiálních škod se široce přechází k mechanismům odčinění újem imateriálních...

Výše však bylo naznačeno, že **odpovědnosti v soukromém právu je třeba dát nový paradigmatický základ**.

Ten vychází na jedné straně z výše popsané potřeby změny konceptu právní odpovědnosti, který směřuje k posunutí odpovědnosti do centrální pozice v systému soukromoprávní regulace. Na druhé straně však nelze přehlédnout posuny jiné, a sice změny v povaze rizik, kterým společnost bude v nadcházející době stále masívněji a intenzivněji muset čelit: Tato rizika jsou globální, svými zdroji a dopady stále častěji *ubikvitní* a jejich původci zůstávají anonymní.⁷⁵

Jak může na tyto změny reagovat soukromé právo? Pokud tuto výzvu přijme, znamená to přehodnocení stávající konstrukce odpovědnosti za újmu v následujících směrech: (a) společně komplexně řešit rozložení dober a rozložení rizik; (b) rozložení rizik promítnout do konceptu odpovědnosti za újmu rozloženým dopadů újmy mezi přímé původce, nepřímé původce, nositele politické odpovědnosti, nositele ekonomických a dalších rizik, s nimiž újma je, resp. může být spojována, ale koneckonců i mezi újmou postižené osoby; (c) to znamená posunout konstrukce odpovědnosti za škodu od odpovědnosti za zavinění a za porušení konkrétní právní povinnosti přenesením jejího těžiště směrem k odpovědnosti objektivní za výsledek; (d) to ovšem bude brzy nedostatečné co do rozsahu újem, bude třeba vážit doplnění subjektů, na něž bude přenesena tíže rozsahem nekompenzovatelných újem; (e) vzhledem k povaze a dopadům újem vyplývajících z rizik naznačeného typu se již v řadě situací stává iluzorní setrvat u způsobu náhrady újmy relutární a naturální restituce: opatření, která vyžaduje a bude vyžadovat eliminace nebo alespoň zmírnění dopadů rizik, nejsou a v budoucnu stále méně budou kompenzovatelná těmito způsoby náhrady a bude třeba vytvořit předpoklady pro způsoby boje s riziky, odpovídající povaze rizik a potřebám boje s nimi.

Přezkumu je třeba podrobit i **parametrické nastavení odpovědnosti**:

Koncept redistribuce rizik (zla) má dopad na **princip plné náhrady** (škody). Rozložení rizik (zla) je tomuto principu přímo protikladné: při rozsahu dopadů rizik a omezených zdrojích, ale rovněž při stále obtížnějším úplném uspokojení újmy poškozených způsoby předpokládanými soukromým právem lze předpokládat stále obtížnější naplňování tohoto principu.

Koncept redistribuce rizik je spojen s **dokazováním předpokladů nést dopady rizik**.

⁷⁵ Keller, J., Riziková společnost. Právo, 4. dubna 2020, s. 6

Závěr:

Přes signály o potřebě nového nastavení společnosti bylo a je soukromé právo vůči nim inertní. Na výzvy koncepčně nereaguje, a pokud ano, brání se odkazem na svůj předmět regulace, zaměřený na vztahy mezi individuálně vymezenými osobami, navíc mezi osobami – nositeli soukromoprávního statusu – tedy bez reálné mocenské pozice způsobilé přímými zásahy do společenských vztahů ovlivňovat vnější svět.

To je pouze část pravdy: Soukromé právo je především základem a dokonce „prvním patrem“ systému právní regulace jako celku: ono představuje hodnotové, metodologické i institucionální základy nastavení a fungování celého právního řádu. To, co je v soukromém právu zakódováno, má nepochybné dopady na celý právní řád a všechna ostatní odvětví. Pokud ne, ztratil by právní řád atribut „jednotný“ se všemi dopady.

To znamená, že nastoupení cesty k participativní, společensky a ekologicky odpovědné společnosti se bez účasti soukromého práva neobejde.

Bylo by však zřejmě nespravedlivé vůči soukromému právu tvrdit paušálně, že nepřijímá výzvy ke změnám svého konceptu: V průběhu trvání diskusí o potřebách změn soukromého práva, tj. od první poloviny 20. století, bylo představeno více modelů, směřujících společensky odpovědnému fungování soukromoprávní regulace: Nehledíc k současnosti paušálně odmítaným socialistickým modelům, počátek 20. století byl charakterizován „socializací“ soukromého práva jako celku⁷⁶, vyjádřenou zřetelně v konceptu německého občanského zákoníku (BGB) z roku 1900. V průběhu 20 století se rozvinula zejména ve francouzském právu diskuse o jeho modernizaci, kterou shrnuli autoři jako Bruno Oppetit⁷⁷ či z pohledu sociologie práva Jean Carbonnier⁷⁸. Ve středoevropském prostoru získal velký ohlas model tzv. flexibilního systému a jeho uplatnění v oblasti soukromého práva Waltera Wilburga⁷⁹, který nalezl uplatnění v současných modelech některých soukromoprávních institutů. Pro nás má značný význam, že tento systém, svým způsobem obracející naruby algoritmus vyvozování právních (zejména legislativních) řešení byl promítnut do současné evropské koncepce soukromoprávní odpovědnosti⁸⁰, a tím uvedl v pohyb změny v soukromém právu v jeho aktuálně nejcitlivějším místě – odpovědnosti.

.....

⁷⁶ Nejvýraznějším autorem K tomu více např. Hurdík, J.,

⁷⁷ Oppetit, B., Droit et flexibilité.

⁷⁸ Carbonnier, J., Flexible droit

⁷⁹ The Development...

⁸⁰ TORT Law